

जाहिरातींचे दर.

सालील पत्त्यावर चौकशी करावी.

व्यवस्थापक, अर्थ,
'दुर्गाधवास' पुणे र.

अर्थ

वर्गणीचे दर.

वार्षिक वर्गणी
रु. ४
(स्पष्ट होतिल माफ)
किरकोळ अंकात
एक आणा.

'अर्थ एव प्रधानः' इति कीदृश्याः अर्थसूत्रो धर्मकामाविति ।

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे

—कौटिलीय अर्थशास्त्र

वर्ष ७

पुणे, बुधवार, तारीख २६ नोव्हेंबर, १९४१

अंक ४७

* विमाक्षेत्रांतील 'कॉमनवेलथ' चें अढळ स्थान *

१९४० चें पूर्ण केलेलें काम.....४५ लक्षांहून अधिक

★ बोलका-ढलपा ★

कंपनीची मालमत्ता	२७,८३,०००
सरकारी कर्जराखे, गॅरंटीड शेअर्स यांत गुंतविलेली रक्कम	८,९४,०००
रोकड व बँकेतील ठेवी	३,०९,०००
कंपनीच्या मुख्य कचेरीची इमारत, होसिंग कॉलनी व जमीन	४,३८,०००
लाईफ फंड	२०,६३,०००
कंपनीचें चालू काम	१,८७,१३,१८१
१९४० मध्ये दिलेले क्रेम्स	८४,८९१

● कॉमनवेलथचीं वैशिष्ट्ये ●

- (१) विमेदारांच्या हक्कांविषयी जागरूकता
- (२) भरमळकम पायावरील आर्थिक सुस्थिति
- (३) काळजीपूर्वक कांढकसरीची व्यवस्था
- (४) जनतेच्या विश्वासास पात्र झालेले
डायरेक्टर बोर्ड
- (५) विषयाचे पैसे त्वरित देण्याबद्दलची दक्षता

कॉमनवेलथ

अॅशुरन्स कंपनी लि., पुणे २.

—शाखा—

मुंबई-मद्रास-कलकत्ता-नाशिक-

कराची-अहमदाबाद

● एम्. एन्. सागवत, ची. ए.
बॅंकिंग ऑफिस सुपरिटेंडेंट.

★ सर्वत्र उत्साही व विश्वासू

● वेअरमन ●

एजंटस् पाहिजेत ★

खा. व. एम्. एन्. मेथा,
C. I. E., M. B. E.

The Co-operators' Book Depot.

9, BAKEHOUSE LANE,
FORT, BOMBAY.

The Only Book Depot of its Kind in India.

Specialising in

Books on Economics, Co-operation, Bank-
ing and Finance, Accountancy and Auditing,
Commerce, Business Organisation, Rural
Reconstruction and allied Subjects.Books on all Subjects and of all Publishers
in India, England and America are readily
supplied at the published Prices.

DECCAN BOOK STALL

Booksellers, Publishers & Subscription Agents
Fergusson College Road, Poona No. 4

- (1) We stock and supply Educational books,
General books & Library books.
- (2) We supply Government of Bombay and
Government of India publications.
- (3) We receive Subscriptions to Indian and
Foreign periodicals.
- (4) We procure any book published any-
where and supply it at publisher's price.

विविध माहिती

मि. हेनेसी

अमेरिकेतील हिंदी एजंट जनरलच्या कचेरीत इन्फर्मेसन ऑफिसर म्हणून मि. हेनेसी ह्यांची नेमणूक झाली आहे. त्यांस २,५५० रुपये पगार मिळून परदेशांतील नोकरीबद्दल ४५० रुपये आदा भत्ताहि मिळेल व अमेरिकेतील वाढलेल्या रहाणीच्या मानाने आणखीहि भत्ता मिळेल. त्यांच्या पगारास प्राप्तीवरील कर लागू आहे किंवा नाही, हे माहित नाही.

धरणीकंप

मुंबईपासून ३,७५० मैल अंतरावर कोंठेरी उद्भवलेला धरणीकंप कुलाबा जिल्ह्यात १८ नोव्हेंबर रोजी रात्री १० वाजून २६ मिनिटांनी तेथील सिसमोग्राफवर नोंदला गेला.

बनारस विश्वविद्यालय

सर एस. राधाकृष्णन ह्यांनी चार दिवसांचे अवधीत अहमदाबाद येथे बनारस विश्वविद्यालयाकरिता १ लक्ष रुपये जमा केले.

व्हाइसरॉयांचा दरबारा

व्हाइसरॉयांच्या दरबाराच्या दिवाणसभ्यांत अमेरिकेचे हिंडुस्थानांतील कमिशनर, मि. विल्सन, ह्यांनी व्हाइसरॉयांस आपल्या नेमणुकीची कागदपत्रे दाखल केली. हिंदी सरकारचे मुकुटमणि व बादशहांचे प्रतिनिधि जे व्हाइसरॉय, त्यांस अशा तऱ्हेने आदर दाखविता गेल्याचे हे पहिलेच उदाहरण आहे. "आगामी वसाहतीच्या स्वरूपाचे हे प्रतीक आहे," असे वरील समारंभाचे वर्णन एका वृत्तपत्राच्या बातमीद्वारांनी केले आहे.

सध्याग्रही

सध्याग्रहाबद्दल एकूण ५,६५६ लोक १ ऑक्टोबर, १९४१ रोजी शिक्षा भोगित होते.

रेडिओची वाढती लोकप्रियता

ऑक्टोबर, १९४१ मध्ये रेडिओचे १३,५१४ परवाने देण्यांत आले, त्यापैकी ४,५६७ नवे परवाने होते. आतांपर्यंत कोणत्याहि माहिण्यांत एवढे लायसेन्स दिले गेले नव्हते.

इन्डुअरन्स अडव्हायसरी कमिटी

इन्डुअरन्स अडव्हायसरी कमिटीची सभा दिल्ली येथे सरकारी व्यापार मंत्र्यांचे अध्यक्षतेसाठी भरली होती. तीमध्ये विन्माचे सुपरिटेण्डंट ह्यांनी विमा कायद्यालाठील नियोजित नियम समजावून सांगितले. विन्माच्या हप्त्याचे दर, सध्याचे व्याजाचे हलके दर लक्षांत घेता, वाढविण्याचे महत्त्व अध्यक्षाने प्रतिपादन केले. कंपनीच्या डायरेक्टर बोर्डावरील विमदारांच्या प्रतिनिधींची निवड काही ठराविक वर्षांनी एकदम व्हावी; पाळीपाळीने ते दरसाळ निवृत्त होऊ नयेत, असे कमिटीने सुचविले.

साखर व गहू ह्यांची निर्गत

इराणमध्ये उत्पाद साखर व गहू ह्यांचा तुटवडा भासत आहे, तो भरून काढण्याकरिता हिंडुस्थानांतून त्यांची निर्गतीची व्यवस्था करण्यांत येत आहे.

टेलिफोन कमी वापर

सध्याच्या युद्ध-परिस्थितीत टेलिफोनचा वापर अतिशय वाढला आहे, तेव्हा लोकांनी शक्य तितक्या कमी वेळा टेलिफोनचा उपयोग करावा, अशी विनंती बंगाल टेलिफोन कॉर्पोरेशनने आपल्या गि-हाइकांस केली आहे.

हिंदी आधुनिकीयती प्रगति

हिंडुस्थानांत १९३९ साली एकूण ४६ कोटी, ६२ लक्ष रुपयांचे ३,००,००० विभे उतण्यांत आले. १९३८ साली ५१ कोटी ७२ लक्ष रुपयांच्या ३,२२,००० पॅलिडी देण्यांत आल्या होत्या.

मुंबई शहराच्या पाणीपुरवठ्यांत काटकसर

मुंबई शहरास पाणी पुरविणाऱ्या तळ्यांत, यंदा पाऊस कमी पडल्यामुळे, जेवढे पाणी शिल्लक असोवयास पाहिजे, तेवढे नाही. जुलै, १९४२ अखेर मुंबई शहरास पाण्याचा वक्रशीर पुरवठा व्हावा, ह्याकरिता आतांपासूनच पाण्याची नचत करणे आवश्यक आहे, ह्या हद्दीने, १६ नोव्हेंबर १९४१ ते १५ फेब्रुवारी, १९४२ अखेर दररोज ९ कोटी, ८० लक्ष गॅलन पाणी सोडण्यांत येईल. म्हणजे सध्यापेक्षा ८० लक्ष गॅलन पाणी कमी मिळेल. १५ फेब्रुवारीनंतर १० कोटी गॅलन रोज सोडण्यांत येईल. १ जूननंतर, पाणीपुरवठा पुनः कमी करून तो ९ कोटी, ५ गॅलनवर आणवा लागेल. मुंबईच्या नागरिकांनी पाणी शक्य तितक्या काटकसरीने वापरावे, अशी म्युनिसिपल कमिशनरनी विनंती केली आहे.

श्रीमंतांचा नर्वाचरील सेल

स्की क्लब ऑफ इंडिया गुठमर्मी येथे येत्या नाताळांत स्कीचे सामने भरविणार आहे. त्यांत भाग घेण्यास ईजित, वसरा, ब्रह्मदेव, मलाया, इत्यादि ठिकाणांहून लोक येणार आहेत. ऑस्ट्रेलियांतील दोन तज्ज्ञ स्त्रिया स्कीच्या सेळाचे शिक्षण देण्यासाठी येणार आहेत. हिंदी लोक ह्या सेळाकडे दिवसानुदिवस अधिकच आकर्षले जात आहेत. युरोपातील बाजार बंद झाल्यामुळे सेळाचे साहित्य मिळण्याची अडचण भासू लागली, परंतु कॅनडा व ऑस्ट्रेलिया येथून साहित्याची आयात करण्यांत येत आहे. नाताळाच्या दिवसांत अनेक नर्वाचके येतात, त्यांस शिकविण्याची सोय केली आहे. सिकिम, धर्मशाळा (सिमला), मरी, चित्रक, इत्यादि उत्तर हिंडुस्थानांतील ठिकाणी 'स्की' चा सेल लोकप्रिय होऊ लागला आहे.

इंडियन पोलिस सव्हिस

इंडियन पोलिस सव्हिसमध्ये १९१९ पर्यंत फक्त युरोपियनांसच प्रवेश होता. १९४० मध्ये त्यांतील युरोपियन अधिकाऱ्यांची संख्या ४२२ व हिंदी अधिकाऱ्यांची संख्या १९४ झाली. सध्या त्यांत ४०४ युरोपियन व २०२ हिंदी अधिकारी आहेत.

हिंदी उद्योगधंदे

"हिंदी उद्योगधंद्यांच्या वाढीसाठी हिंडुस्थान सरकार फार हातभार लावू शकणार नाही; हिंदी लोकांची घढाळी, कार्यक्षमता व प्राविण्य ह्यांचाच त्या वाढीस सत्ता उपयोग होणार आहे. उद्योगधंद्यांच्या वाढीस सध्याइतकी अनुकूल परिस्थिती आतांपर्यंत कधीच प्राप्त झाली नव्हती." -सर गगरी रसेल ह्यांनी वरील मत नुकतेच व्यक्त केले.

बंगालमध्ये जन्म-मृत्यू

बंगालमध्ये १९३९ साली १५,९७,६५१ जन्मांची व १०,९०,५३० मृत्यूंची नोंद झाली. १९३८ साली मृत्युपेक्षा जन्मांची संख्या २,०५,३६८ ने ज्यास्त होती. कलकत्ता जिल्ह्यांत जन्मापेक्षा मृत्यू अधिक झाले. जनानांचे व मृत्यूचे सर्वांत मोठे प्रमाण दार्जिलिंग जिल्ह्यांत आढळले. १०० मुली : १०७ मुलगे ह्या प्रमाणांत जन्म झाले व १०० स्त्रिया : १०९ पुरुष ह्या प्रमाणांत मृत्यू झाले.

अनुक्रमणिका

	पृष्ठ		पृष्ठ
१ विविध माहिती ...	५०	११११११ लि.-लोक-	
२ सहकारी बँक्स		संस्थेविषयी माहिती	
असोसिएशन ...	५११	५ निजाम स्टेट रेल्वे ...	५१६
३ ग्रामसुधारणेची संघ		६ बँबि स्टॉम नॅ. कॅ. ...	५१६
असणान्या संस्था ...	५१२	७ पुढें तालुक्यातील	
४ स्फुट विचार ...	५१३	सहकारी चळवळ ...	५१७
लिबीयामधील मोहीम—		८ मुंबई प्रांतातील	
मोहीमिची पूर्वतयारी—		शिक्षणप्रगती ...	५१८
ब्रिटिशांची चढाई—ओगळे		९ निवडक बाजारभाव	५१८

अर्थ

बुधवार, ता. २६ नोव्हेंबर, १९४१

सहकारी बँक्स असोसिएशनचें उपयुक्त कार्य

तीन वर्षांपूर्वी मुंबई येथें मुंबई प्रांतातील सहकारी बँकांची एक परिषद प्रो. वा. गो. फाळे ह्यांचे अध्यक्षतेखाली भरली होती, तिने सेंट्रल आणि अर्बन बँकांच्या व्यवहारांत एकसूत्रीपणा आणण्याकरिता व त्यांच्या हितसंबंधांच्या प्रश्नांचा विचार करण्याकरिता एक मध्यवर्ती संस्था स्थापण्याविषयी ठराव मंजूर केला. त्या ठरावास अनुसरून असोसिएशनची रीतसर स्थापना झाली. ऑक्टोबर १९२९ मध्ये तिच्या कामास व्यवस्थितपणें प्रारंभ झाला.

सहकारी बँकांच्या प्रश्नांबाबत असोसिएशनचें मत विचारण्याचें आणि त्या मतास आवश्यक तें महत्त्व देण्याचें धोरण सहकारी रजिस्ट्रारनी आरंभापासूनच स्वीकारलें, त्या कारणानें असोसिएशनच्या कार्याची उपयुक्तता वाढली व त्रिकेकडून भरीव कार्य होऊ शकलें. संस्थेच्या पटावर मुंबई भागांतील चार, महाराष्ट्र भागांतील नऊ, गुजराथ भागांतील चार व कर्नाटक भागांतील सात अशा चौवीस अर्बन बँका आणि वारा सेंट्रल व इतर बँका आहेत, ह्यावरून तिच्या प्रातिनिधिक स्वरूपाची कल्पना येईल. असोसिएशनचा दुसरा वाणिज्य वृत्तांत नुकताच प्रसिद्ध झाला आहे. अहवालाचे वर्षी असोसिएशनच्या कार्यकारी मंडळाच्या दहा सभा झाल्या व त्यांत ११४ प्रश्नांचा विचार झाला, ह्यावरून कार्याच्या विस्ताराची कल्पना येईल.

सप्टेंबर, १९४० मध्ये रिझर्व्ह बँकेने पेशाच्या वर्गावर्गीच्या दरांत बदल केला, सोसायट्यांची त्या संबंधातील सवलत काढून घेतली व प्रांतिक बँकांना देखी सावकारांच्या बरोबरीचा दर्जा दिला. असोसिएशनने ह्या प्रश्न तात्काळ हाती घेऊन रिझर्व्ह बँक आणि मुंबई सरकार ह्यांचेकडे आपलें रास्त मागणें अधिकाऱ्यांची प्रत्यक्ष भेट घेऊन मांडलें. रिझर्व्ह बँकेवर त्याचा परिणाम होऊन, तिने नवीन

योजनाचा मसुदा तयार केला, परंतु त्यांतील काहीं कळमें सहकारी बँकांच्या हद्दीनें अयोग्य होती, ह्याकरिता असोसिएशनने पुनः त्यासंबंधी चळवळ केली. अशा रीतीनें, सहकारी बँकांच्या सामुदायिक हिताचें संवर्धन तिनें पद्धतशीरपणें करण्याचा यत्न चालविला आहे व त्यास यश मिळण्याचा पुष्कळ संभव आहे. सहकारी बँकांनीं आपआपसातील पेशाच्या देखरेवींवर ध्यावयाचें कमिशन कांहीं वर्षांपूर्वीच त्यांनीं सहमतानें ठरविलें होतें, परंतु रिझर्व्ह बँकेनें आपले दर बदलल्यानंतर, सहकारी बँकांसहि आपल्या व्यवस्थेंत त्यास अनुसरून फारक करावा लागला. असोसिएशनची मध्यस्थी त्यास आतिशय सोईची झाली.

सेंट्रल बँकांनीं आपले ताळेबंद एका विशिष्ट नमुन्याप्रमाणें तयार करावेत, ह्या संबंधीं वाद असण्याचें प्रयोजन नाहीं. रिझर्व्ह बँकेनें अशा ताळेबंदाचा एक नमुना तयार केला, तो रजिस्ट्रारनी असोसिएशनकडे पाठवून तिचें त्यावर मत विचारलें. ह्या नमुन्याचा असोसिएशननें बारकाईनें विचार केला व त्यांत कांहीं सुधारणा सुचविल्या. ह्या दुरुस्त्यांपैकी बहुतेक सर्व मान्य करण्यांत आल्या आहेत. मध्यवर्ती बँकांनीं ह्या नमुन्याप्रमाणें ताळेबंद तयार करावेत, अशी त्यांस विनंती करण्यांत आली आहे. देसरेखीचें काम सुपरवायझिंग युनियन्सकडून नीट पार पडत नाहीं व तें काम फाटकररीनेंही होत नाहीं, अशी बँकांची तक्रार असोसिएशननें रजिस्ट्रारपुढें मांडली. युनियन्सच्या कामांत इष्ट ती सुधारणा वर्षजसरे घडून आली नाहा, तर ह्या प्रश्नाचा विचार गंभीरपणें करण्याची मध्यवर्ती बँकांवर पाठी येईल, असेंही त्यांस कळाविण्यांत आलें व सुधारणेच्या दिशाहि दर्शविण्यांत आल्या. ग्रुप सेक्रेटरीच्या कामांतहि सुधारणा कशी घडवून आणातं येईल, ह्यासंबंधी असोसिएशननें रजिस्ट्रारशी विचारविनिमय केला.

बँकांच्या ऑडिटविषयीहि असोसिएशननें उपयुक्त कामगिरी केली. ऑडिट फीची बहुली सरकार अतिशय भारी दारानें करतें, तिचा फेरविचार व्हावा, असें तिनें सुचविलें. सरकारी ऑडिटरांच्या सर्वांचा संबंध बोजा बँकांवर टाकणें योग्य नाहीं, कारण ऑडिट ऑडिटशिवाय आणखी इतर कामें करीत असतात, ही गोष्ट असोसिएशननें जोरानें पुढें मांडली. घंदेवाईक ऑडिटरांकडून ऑडिट करवून घेण्याची योजना सत्वर अंमलांत आणण्याची आवश्यकताहि असोसिएशननें रजिस्ट्रारच्या नजरेस आणली. ऑडिटसंबंधी इतर अनेक प्रश्नांचाहि असोसिएशननें विचार केला. बँकांच्या नोकऱ्यांच्या नोकरीबाबतच्या नियमांत एकदाख्यता आणण्याची सटपट, त्यांस कार्यक्षम करण्याकरिता ट्रेनिंग क्लासची योजना, मार्केटिंग क्लासची योजना, इत्यादि कार्यां असोसिएशनच्या पुरस्काराविना होणें शक्यच नव्हतें. कोठारांच्या व्यवहारासंबंधी रजिस्ट्रारनी असोसिएशनचा सडा घेतला व तो बळंशी मान्य केला, त्या कारणानें मालाचे तारणावर यावयाच्या कर्जासंबंधीच्या नियमांविषयीचें काम सोपें झालें. कंपनी कायद्याखाली नोंदलेल्या कंपन्यांशी कांहीं अटींवर व्यवहार करण्यास अर्बन बँकांस परवानगी मिळविण्याचा प्रयत्न असोसिएशननें केला, तो यशस्वी होण्याच्या मार्गांत आहे. २० हजार रुपये भाग भांडवल नसणाऱ्या संस्था बँकांच्या यादींतून जून १९४१ अखेर गळाल्या, परंतु सध्याच्या विशेष विकट परिस्थितीत त्यांचा बँकेचा दर्जा टिकविण्यासाठी भांडवल जम-

विषयें अवघड आहे. ह्या दृष्टीने वरील प्रज्ञाचा फेरविचार करण्याविषयी रजिस्ट्रारने असोसिएशनच्या सांगण्यावरून सरकारास लिहिले आहे.

असोसिएशनच्या विविध कार्यांचा परामर्श येथे घेता येणे शक्य नाही. तथापि, शेतकऱ्यांच्या कर्जांनिवारणासंबंधीच्या कायद्याचा सहकारी बँकांवर व सोसायट्यांवर होणारा परिणाम लक्षांत घेऊन, ह्या संस्थांचे वाजवी हितरक्षण करण्याचे अवघड कार्य असोसिएशन कसोक्षीने करीत आहे, ही गोष्ट मात्र नमूद करणे आवश्यक आहे. सहकारी बँकांच्या ह्या प्रातिनिधिक संस्थेस आज जें विशिष्ट स्थान प्राप्त झाले आहे, त्याची मुख्य कारणे संस्थेच्या चालकानां केलेले भरीव कार्य, त्यांच्या व्यवहारातील जबाबदारपणा, बँकांचे हार्दिक सहकार्य व रजिस्ट्रारानी तिसऱ्या सड्यास दिलेले महत्त्व, ही आहेत. अनेक सहकारी बँका अद्याप संस्थेच्या सभासद झालेल्या नाहीत. त्यांस आधी कदाचित् संस्थेच्या कार्याची उपयुक्तता पटली नसेल, परंतु असोसिएशनच्या उपयुक्त कार्याचा वरील आढावा लक्षांत घेता, त्यांनी असोसिएशनमध्ये सामील होणे त्यांच्या स्वतःच्या व एकदरीने सहकारी चळवळीच्या कसे फायद्याचे आहे, हे दिसून येईल. श्री. वैकुण्ठराय मेहता, ह्यांच्या आंनरी सेक्रेटरी ह्या नांवाच्या लाभ संस्थेला प्रारंभापासून झालेला आहे, ही गोष्ट संस्थेच्या उत्कर्षाच्या दृष्टीने फार महत्त्वाची गणली पाहिजे.

ग्रामसुधारणेची संबंध असणाऱ्या उपयुक्त संस्था

ग्रामसुधारणेची संबंध असणाऱ्या पुणे शहरातील व त्याच्या आसपासच्या संस्थांविषयी थोडक्यांत माहिती देणारे एक चोपडें मुंबई सरकारने प्रसिद्ध केले आहे. ग्रामसुधारणेच्या कामांत गुंतलेल्या अधिकाऱ्यांस ह्या संस्थांस भेट देणे फायद्याचे वाटे. विगारसरकारी लोकांनाहि संस्थांचे चालक संस्था दाखवून पाहिजे ती माहिती पुढेवितेल.

पुणे शहर

शेतकी खाते:—मेट्कांच्या पैदाशीचे फार्म (शॉप) ब्रीडिंग फार्म). मांडुर्डा जंगल हद्दीत फार्म आहे. अधिक लोकर देणाऱ्या मेट्कांची पैदास करणे, महाराष्ट्रातील मॅटी व आफ्रिकेतील मेरिनो मॅटी ह्यांचा संकर करणे, शेतासंबंधी संशोधन करणे इत्यादि कामे फार्मच्या कार्यक्षेत्रांत येतात.

शेतकी खाते:—पोल्डी फार्म. सहक्रीकडे जाणाऱ्या रस्त्याचे पुण्यापासूनच्या तिसऱ्या मेळाचे दगडाजवळ हे फार्म आहे. चांगल्या कोंबड्यांची पैदास करणे इत्यादि कामे ह्या फार्मावर होतात.

शेतकी खाते:—फळांविषयी प्रयोग केंद्र. औषध रोडवर बोर्टनिकल गार्डनमध्ये वरील फ्रट एक्सपेरिमेंटल स्टेशन आहे. बोर्टनिकल गार्डन ही मुंबई प्रांतातील फार जुनी बाग आहे व तिचेमध्ये काही फार दुर्मीळ झाडे आहेत. फळे चांगल्या स्थितीत दीर्घकाळ टिकविण्याचे प्रयोग मॅस स्टोरेजमध्ये केले जातात. जवळच, फळांच्या नमुन्यांचा एक उपयुक्त संग्रह आहे. फळांच्या लागवडीच्या सुवातेच्या पद्धतीचे प्रयोग बागेत चालतात. बागवानांसाठी र्वा चालविण्यांत येते.

शेतकी खाते:—हॅन्ट पॅथॉलॉजी लॅबॉरेटरी ही प्रयोगशाळा शेतकी कॉलेजांतच आहे. पिकांच्या रोगराईचा नाश करण्यासंबंधी प्रयोग येथे चालतात.

औद्योगिक खाते:—मामोद्योगाचे प्रयोगात्मक वर्कशॉप. शेतकी कॉलेजाचे वाटेवरच हे वर्कशॉप आहे. शेतकऱ्यांस उपयुक्त अशा यंत्र-सामुग्रीची बनावट करणे, ती दुरुस्त करणे, इत्यादि कामाचे प्रयोग येथे चालतात.

औद्योगिक खाते:—हाताने बनविलेल्या कागदासंबंधीच्या संशोधनाचे केंद्र वरील वर्कशॉप शेजारीच आहे. अखिल भारतीय ग्रामोद्योग संघाने हे केंद्र चालविलेले आहे. हाताने नवीन कोणत्या प्रकारांचे कागद करता येतील, ह्याविषयी प्रयोग तेथे चालतात. रासायनिक फिल्टर पेपरच्या उत्पादनाचे प्रयोग यशस्वी होत आहेत.

औद्योगिक खाते:—छात्रेच्या कामाचे प्रात्यक्षिक. रविवार पेढेत लक्ष्मीनारायण मार्केटाच्या इमारतीत हे केंद्र आहे. दरवर्षी सहा विद्यार्थ्यांस हे काम शिकविले जाते.

औद्योगिक खाते:—सहकारी हातमाग-इन्स्टिट्यूट सरदार मुदलियार रोडवर ही संस्था आहे. हातमागावर कापड काढण्याचे शिक्षण येथे दिले जाते. संयंत शिकून तयार होणारे विद्यार्थी देशेसरे करण्यांत तयार व्हावेत अथवा त्यांस स्वतःचा धंदा चालविता यावा, असा अभ्यासक्रम आसलेला आहे. पॉवरलूमसंबंधीहि शिक्षण दिले जाते. सध्याची हातमागाच्या धंद्याची विकट परिस्थिती लक्षांत घेता, इन्स्टिट्यूटमधील हातमागाचे शिक्षण बंद करून पॉवरलूमसंच शिक्षण सुरू करणे कितपत श्रेयस्कर होईल, ह्याचा विचार चालू आहे.

जंगल खाते:—सिडिंहकलचरल नर्सरी. रेस कोसंजवळ एम्प्रेस गार्डनमध्ये ही नर्सरी आहे. मुंबई प्रांतांत वेगवेगळ्या जंगलांत कोणती झाडे लावता व वाढवता येतील, ह्याचे प्रयोग येथे चालतात.

पब्लिक हेल्थ खाते:—लॅबॉरेटरी पी. डब्ल्यू. डी. पुणे वॉटरवर्कच्या हद्दीतच ती आहे. शुद्ध पाणी व अन्न ह्यांचे संबंधीची उपयुक्त माहिती येथे मिळेल.

शिक्षण खाते:—तज्ञ यांत्रिक कामगार तयार करण्याचे र्वा कॉलेज ऑफ इंजिनिअरिंगमध्ये चालविण्यांत येतात.

शिक्षण खाते:—ट्रेनिंग कॉलेज फॉर मेन. सुमारे २६० प्राथमिक पुरुष-शिक्षकांच्या शिक्षणाची येथे व्यवस्था आहे.

शिक्षण खाते:—ट्रेनिंग कॉलेज फॉर वुमन. येथे सुमारे १२० स्त्री प्राथमिक शिक्षकांच्या शिक्षणाची व्यवस्था आहे.

शिक्षण खाते:—लॉर्ड रे इ. म्युझियम. म. फुले मार्केटच्या टॉवरमधील जागेत हा म्युझियम आहे. त्याची शाखा लक्ष्मी रोडवर कॉम्पनेवेल्य इमारतीत आहे. ह्या म्युझियमविषयी सविस्तर माहिती लोकांना आहेच.

छत्रीवाळे सैनिक

छत्रीवाळे सैनिक हिंदुस्थानांत शिकवून तयार करण्याचे काम जोरात चालू आहे. ब्रिटिश गुरावा व इतर पळटणीतील कित्येक लोक ह्या शिक्षणासाठी आपण होऊन पुढे आले आहेत. पॅराशूटसच्या उत्पादनाच्या कारखान्यांची उभारणी सुरू आहे.

स्फुट विचार

लिबियामधील मोहिम

गेल्या आठवड्यांतली अत्यंत महत्त्वाची युद्धविषयक बातमी स्टडी स्टुणचे लिबियांत ब्रिटिश फौजांनी चालू केलेल्या चढाईची होय. ह्या मोहिमेची माहिती ब्रिटिश मुख्य प्रधान, मि. चर्चिल, ह्यांनी कॉमन्स सभेत ताल्काळ सांगितली ह्यावरून तिच्या वैशिष्ट्याची कल्पना येते. गेले कित्येक महिने इजिप्तची पश्चिम सरहद्द आणि टोब्रुक येथे ब्रिटिश सैन्य दबा धरून बसले होते. ब्रिटिश वैमानिक दलांने सेरनैकोच्या व लिबियाच्या उत्तर किनाऱ्यावरील बंदरांवर हल्ले चढवण्याचे सत्र सारलें चालू ठेवले होते आणि ब्रिटिश आरमार शत्रूची जहाजे भूमध्य समुद्रांत बुडवीत होते. त्याचप्रमाणे, इटली व सिसिली येथील भाग्याच्या ठिकाणांवर ब्रिटिश विमाने प्रत्यक्षी हल्ले करीत होती. लिबियामधील जर्मन व इटालियन फौजेस युद्धसामुग्री आजून पोहोचूं नये हा वरील लढाऊ हातचालींचा उद्देश होता. तथापि, इतके महिने लोटले तरी लिबियामध्ये ब्रिटिश सेनानी चढाईचे घोरण कां स्वीकारित नाहीत ह्या विषयी इंग्लंडमध्ये व इतर कुत्रहल उत्पन्न झाले होते. लिबियांत जनरल बेव्हेल ह्यांनी केलेले पराक्रम पुष्ट ठाकून शत्रू तेथें ठाणें धरून बसला होता, त्यास तेथून हाकून लावण्याची आवश्यकता सामान्यतः सर्वत्र भासत होती. विशेषतः रशियांत घनघोर संग्राम चालला असता जर्मनीस लिबियामध्ये पायबंद घालण्याने रशियास आणीबाणीच्या वेळी मदत आणि शत्रूच्या प्रतिकूल परिस्थितीत त्याचा पराजय हा दुहेरी हेतू ब्रिटिश सैन्याच्या लिबियामधील मोहिमेने साधण्यासारखा होता. ह्या कल्पना ब्रिटिश लष्करी मुत्सर्षांच्या डोष्यांत घोळत नव्हत्या असे नाही. परंतु लिबियामध्ये शत्रूविरुद्ध मोहिम चालू करावयाची ती उत्कृष्ट तयारीने करावयाची असे त्यांनी ठरविले असल्याचे मातां स्पष्ट झाले आहे. विमाने, आरमार, चिलसती माझ्या ह्यांनी अनेपेक्षित रीतीने एकदम विस्तृत रणांगणावर चालून जावयाचे असा ब्रिटिश सेनानीचा संकल्प होता. त्यास त्यांनी आतां मूर्त स्वरूप दिले आहे.

मोहिमेची पूर्वतयारी

रशियास प्रत्यक्ष रणांगणावर सहाय देण्याचे साधन इंग्लंडला आज उपलब्ध नाही. ह्या कामी ब्रिटिश विमानदलाच्या तुकड्या रशियन रणांगणावर पाठवण्यापकीडे फारसे विधायक कार्य करणें व्ययहार्य नाही. तथापि लिबियामध्ये त्यावर हल्ला करून जर्मनीचे तेथील सामर्थ्य नष्ट करणें हा रशियास सहाय करण्याचा एक मार्गच आहे. दुसरे असे कां, फ्रांसच्या मदतीने पश्चिम आफ्रिकेंत चढाई करण्याचे आणि भूमध्य समुद्राचा पश्चिम विभागांत आपले वर्चस्व स्थापण्याचे हिटलरचे बेत हाणून पाडणें आवश्यक होते. व्हिर्सीच्या मंत्रिमंडळावर दडपण टाकून हा हेतू सिद्धीस नेण्याविषयांच्या जर्मनीच्या कारवाया चालू होत्या. त्या हाणून पाडण्यास जर्मन सैन्याची लिबियामधून हकालपट्टी करणें आत्त्याचे होते. ह्याकरितां लडाऊ साधनांची जुळवाजुळव ब्रिटिश सेनानी करीत होते आणि लिबियन मोहिमेच्या योजनांचा त्यांचा विचार चालला होता. भूमध्य समुद्रांत ब्रिटिश

आरमाराचे शत्रुवर हल्ले जोराने चालले होते ते प्रस्तुत मोहिमेच्या पूर्व तयारीचा एक भाग ह्या स्वरूपाचे होते हें आतां उघड झाले आहे. ही तयारी किती व्यवस्थितपणाची होती, हें शेवटपर्यंत तिचा पत्ता शत्रूस लागला नाही त्यावरून स्पष्ट होतें. चिलसती गाड्या आणि विमाने ह्यांच्या संख्याविषयावर जर्मनीचा सर्व भर असल्याचे आजपर्यंतच्या अनुभवावरून दिसून आले आहे. त्यासंबंधांत सध्या लिबियामध्ये परिस्थिति ब्रिटिशांस अनुकूल अशी आहे. मोहिमेच्या पहिल्याच तीन दिवसांत शत्रूस कच खावी लागली आणि त्याची पीछेहाट झाली. तसेंच, त्याच्या चिलसती गाड्यांचा नाशहि मोठ्या प्रमाणावर होत आहे हें घ्यानांत ठेवण्यासारखे आहे.

ब्रिटिशांची चढाई

एका बाजूस इजिप्तान सरहद्द व दुसऱ्या बाजूस टोब्रुक ह्या दोहोंच्या चिमट्यांत जनरल कनिंगहॅम ह्यांनी शत्रूच्या सैन्यास धरले आहे. त्यामधून निःसटण्याचा प्रयत्न जर्मन सेनाधिकारी करीत आहेत; ह्या सटपटींत शत्रूच्या चिलसती गाड्यांचा नाश मोठ्या प्रमाणावर होत आहे. लिबियांत मूलूस फाबीज करणें हा ब्रिटिश सेनानीचा उद्देश नसून जर्मनीच्या लष्करी वळाचा नाश करून टाकणें हा त्यांचा हेतु आहे. लिबियन वाळवंटांतली लढायांची तुलना मि. चर्चिल ह्यांनी कॉमन्स सभेत समुद्रामधील चकमकींशी केली. वाळवंटाचा प्रदेश असा आहे कां त्यांत पिढी लढाई होऊंच शकत नाही. दोन पक्षांची झटापट चालू झाली कीं तींमध्ये अत्यावधीत काय तो सौक्ष्मिक व्हावयाचा असे त्यांनी वर्णन केले आहे. लिबियामध्ये प्रस्तुत द्रुतगतीच्या हातचाली होत आहेत, त्यांचे रहस्य ह्यावरून घ्यानांत येईल. येथे इटालियन सैन्य अपेक्षेप्रमाणे बाजारगुणेंच ठरले असून मुसोलिनीस हिटलरचा धावा करणें एवढाच स्वसंरक्षणाचा मार्ग उरला आहे. विशीवर दडपण आणून उत्तर आफ्रिकेंत ब्रिटिशांस शह देण्याची कारवाई हिटलर एका दिशेने करीत असून त्याच वेळेस तुर्कस्थानास मध्ये पाडण्याची त्याची सटपट असल्याच्या बातम्या येत आहेत. युरोपमधील स्वतःच्या स्वामित्वाच्या पायावर युद्ध-तहकुबी आणि तह घडवून आणण्याची कसतीहि तो लढवीत आहे असे दिसते. इकडे अमेरिका व जपान ह्यांच्यामधील वाटाघाटींचें धोंदळे मिजत पडलेच आहे. असल्या मुंतामुंतीच्या परिस्थितीत लिबियामधील ब्रिटिश मोहिम किती योग्यकालिक आहे हें स्पष्ट होईल.

ओगले ग्लास वर्क्सचा रौप्यमहोत्सव

ओगले ग्लास वर्क्स लि. च्या रौप्यमहोत्सवाचे शुभ प्रसंगी आम्ही ओगले बंधूंचे मनःपूर्वक अभिनंदन करतो. गेल्या पंचवीस वर्षांचे अवधीत ओगले बंधूंनी अवित्रांत मेहनत करून कारखाना नांवारुपास आणला व त्याचा विस्तार केला. सुमारे दहा वर्षांपूर्वी सीलोन सरकारने श्री. गुफनाथराव ओगले ह्यांस तेथील काचेच्या धंद्याच्या वाढीविषयक परिस्थितीची पहाणी करण्यास आमंत्रण दिले व त्यांच्या रिपोर्टांस अनुसरून तेथे काचकारखान्याच्या उभारणीचे काम चालू आहे. ह्यावरून ओगले बंधूंचे काचेच्या कारखानदारीतील उच्च स्थान स्पष्ट होईल. १९२९ साली न्यूसर ग्लास अँड पॅनॅमळ वर्क्स लि. हा कारखाना ओगले बंधूंनीच

काढला व त्याची एजन्सी ओगले ग्लास वक्सकडेच आहे. ग्रामाकर कॅव्हील, एनॅमलची भांडी, इत्यादींच्या उत्पादनास प्रारंभ करून त्यांनी आपल्या कारखान्याची सर्वांगीण वाढ केली आणि आतां इतक्या तपश्चर्येनेतर त्यांचा कारखाना यशस्वी ठरून त्याने त्यांच्या परिश्रमाचें चीज केले आहे. काचेच्या घंबास संरक्षण मिळणें आवश्यक असतांही सरकारचें त्याकडे लक्ष गेलें नाहीं. ओगले बंधूंनी संरक्षण मिळविण्यासाठी चिकाटीनें केलेली सटपट निष्फळ ठरली. सध्याच्या युद्धपरिस्थितीमुळे ह्या घंबास आपो-आपच संरक्षण मिळालें आहे. पंचवीस वर्षांपूर्वी शोषक्यांत चालणाऱ्या कारखान्याच्या आज झालेली वाढ कौतुकार्हण आहे. सध्या तेथें सुमारे १,५०० लोक कामावर आहेत। रौप्यमहोत्सवाचे प्रसंगानें ओगले ग्लास वक्सनें एक सुबक स्तुतिग्रंथ प्रसिद्ध केला आहे. त्यांत कारखान्याच्या बाढीचा सविस्तर इतिहास कथन केलेला आहे. "सख व चोस ब्यवहार, प्रगतिपर धोरण व महाराष्ट्राचे उज्वळ कीर्तीत भर टाकण्याची प्रवळ इच्छा" ह्या ध्येयानें ओगले बंधू काम करीत आहेत. आतांपर्यंतचा काळ परिस्थितीचीं झगडण्यांत गेला; यापुढील त्यांच्या योजना तयार आहेत त्यांत त्यांस यश झालो व ओगले ग्लास वक्सचा उत्कर्ष होवो, असें आम्हीं इच्छितों.

लोकसंख्येविषयी माहिती

गेल्या मार्च महिन्यांत हिंदुस्थानची शिरगणती झाली, तिच्या संघांतले काहीं पके आकडे प्रसिद्ध झाले आहेत. त्यांतला मुख्य आकडा देशाच्या एकूण लोकसंख्येचा आहे. १९३१ मध्ये ही संख्या ३३ कोटी, ८१ लक्ष होती ती १९४१ मध्ये ३८ कोटी, ८८ लक्ष झाली. म्हणजे गेल्या दहा वर्षांच्या अवधीत हिंदी लोकसंख्येत १५ टक्के वाढ झाली. ब्रिटिश मुलखांत १५-२ टक्के आणि संस्थानांत १४-८ टक्के असें त्या बाढीचें प्रमाण आहे. एक लक्ष व अधिक कर्तीच्या शहरांत वाढ विशेष मोठी झाली. एक लक्षापेक्षा ज्यांची लोकसंख्या कमी नाहीं अशी शहरांची संख्या वाढली असून त्यांतल्या रहिवाशांच्या संख्येत सुमारे ११ टक्के व अधिक भर पडली आहे. कानपूर शहरांतली वाढ १०० टक्के आहे, म्हणजे त्यांतले रहिवाशी डुप्पट झाले आहेत. लोकसंख्येच्या बाबतीत बंगाल प्रांताचा नंबर पहिला लागतो. तेथील संख्या दहा वर्षांत पाच कोटीची सहा कोटी झाली. संयुक्त प्रांतांत ५१ कोटी, मद्रासमध्ये ४ कोटी, ९३ लक्ष, बिहारची ३ कोटी, ६३ लक्ष, पंजाबची २ कोटी, ८४ लक्ष, मुंबईची २ कोटी, मध्यप्रांताची १ कोटी, ६८ लक्ष, विझीची ९ लक्ष ह्याप्रमाणें मुख्य प्रांतांतली संख्या आहे. गेल्या दहा वर्षांतली वाढ सर्वांत अधिक म्हणजे २५ टक्के सरहद्द प्रांतांत झालेली आहे. बंगाल व पंजाब ह्या प्रांतांतली वाढ २० टक्के आहे आणि मुंबई-मघली सुमारे १६ टक्के आहे. सर्व हिंदुस्थानांत मिळून साक्षर्यांची संख्या ४ कोटी, ७३ लक्ष आहे. महत्त्वाच्या तपशिष्टाची माहिती १९४१ च्या शिरगणतीत जमा करण्यांत आलेली नाहीं ह्यामुळे दहा वर्षांच्या मागील सानेसुमारांतिल कित्येक आकड्यांशी नुलना करण्यास साधन उपलब्ध नाहीं.

कागदाचे दर उतरले

(ले०-श्री. वि. अ. पटवर्धन)

युरोपांतली युद्ध सक्ता दोन वर्षांपूर्वी सुद्धा शाल्यापासून छपाईच्या व इतर तसेच्या कागदाच्या दरांत आस्ते आस्ते वाढ होऊ लागली. परदेशी कागदाची आवश्यक कमी आणि देशी कागदाचा पुरवठा अपुरा यामुळे मागणी आणि पुरवठा (Demand & Supply) या तत्त्वानुसार कागदाच्या किंमती कागदव्यापार्यांकडून भरमसाट रीतीने वाढू लागल्या. गेल्या सप्टेंबरांत जपान युद्धाबाबत जेथें धोरण स्वीकारणार याबद्दल साक्षात्कृत उत्सव शाल्याची परिस्थिति पाहून कागदव्यापार्यांनी एकाएकी आपल्या कागदाचे दर ५० टक्क्याने एकदम वाढविले. कागदव्यापार्यांनी भरमसाट किंमती वाढविल्यानें मुद्रणघंबाची स्थिति काय होणार अशी चिंता मुद्रकास वाढावयास लागली. देशी गिरण्यांचे जे दर आहेत त्यापेक्षा ७०-८० टक्के इतका भरमसाट फायदा घेऊन कागदव्यापार्यांनी कागद विकण्याचें ठरविलेले पहातांच मुद्रकांनी या बाबतीत टिटाचर गिरणां वगैरेकडे तक्रार करण्यास सुरुवात केली. पुणें प्रेस ओनर्स असोसिएशननें या-संबंधीं उराव करून हिंदुस्थान सरकारच्या व्यापारमंत्र्यांस जागृते गान्हाणी कळवून कागदाचे भाव नियंत्रित करण्याची मागणी केली, आणि कलकत्त्याच्या तीन कागदांच्या (टिटाचरप्रभृति) ज्या गिरण्या आहेत, त्यांना पत्र पाठवून त्यांचे अधिकृत विकेते भरमसाट दुरांने कागद विकत असल्याचें त्यांच्या निदर्शनास आणलें. पुणें प्रेस ओनर्स असोसिएशनचें मुलपत्र असलेलें 'मुद्रणप्रकाश', 'ज्ञानप्रकाश', 'काळ', 'केसरी', 'मराठा', 'जागृति' वगैरे वृत्तपत्रांतून कागदव्यापार्यांच्या नफेबाजीबद्दल कडक टीका आली. या सर्व टीकेचा परिणाम कलकत्त्याच्या तीन कागद गिरण्या व पुण्याची डेक्कन पेपर मिलस यांच्या चालकविर होऊन त्यांनी कागदव्यापार्यांच्या नफेबाजीस आळा घालण्याचें ठरविलें; ही फार आनंदाची गोष्ट आहे. गेले काहीं महिने गिरण्यांचे चाळक व त्यांचे एजंट यांच्यामध्ये कागद वाजवी नफा घेऊन विकावा याबद्दल पत्रव्यवहार चालू होता. पण त्यास भोक्त घातली गेली नाहीं, असें कळतें. पण पुणें प्रेस ओनर्स असोसिएशन व इतरांच्या-कडून तक्रारी आल्यावर वरील चार गिरण्यांनी आपल्या एजंटजांनिवाणीचा सल्लोता पाठवून कागद अमुक दरानें न विकल्यास त्यांच्या मालाचा पुरवठा बंद केला जाईल असें स्पष्टपणें कळविल्यामुळे आणि निश्चित प्रमाणांत कागदव्यापार्यांना कागद पुरविण्याची हमी घेतल्यामुळे कागदव्यापार्यांनी गिरण्यांच्या अटीस मान्यता दिल्यामुळे आतां यामुळे कागद (क्रीमलेड मिटिंग) कमी किंमतीस म्हणजे पुण्यांत पोन्डी पावणेसहा आणे दुरांने विकला जावयाचा आहे. पंधरावीस दिवसांपूर्वी ह्याच कागदाचा भाव पैंढी ९ ते १० आणे पर्यंत होता. पण हा कागद कोणास धावयाचा त्याबद्दल वरील गिरण्यांकडून पुढील आश्चर्याचे नियम ठरवितो आले आहेत. (१) युद्धापूर्वी जे या गिरण्यांचा कागद घेत असतील त्यांनाच फक्त कागद विकावयाचा. (२) युद्धापूर्वी जितका कागद घेतला असेल त्या प्रमाणांत कागद दिला जाईल. (३) छापखान्यांस, प्रकाशकांस, वहा, अर्जेंट्युके, ऑफीस फाईलस, धायरी इत्यादी बनविरांसच फक्त कागद विकावयाचा, बागी तो सुद्धां रोखीनें. (४) छापखान्यांनी व वरील नांवें दिलेल्या मालकांनी कोणासहि कोण कागद विकवयाचा नाहीं. (५) ज्या छापखान्यांचे कामदाचे दुकान असेल त्यांना कागद विकावयाचा नाहीं. गिरण्यांच्याकडून नवीन जो माळ येईल त्याला व जुन्या मालाला पण वरील नियम लागू आहेत. ज्या व्यापार्यांच्याजवळ १५ आक्टोबर पूर्वी इतर ठिकाणी जास्त दर देऊन विकत घेतलेला जुना माळ शिल्लक आहे त्या मालालाच फक्त किंमतीच्या शर्ती लागू नाहींत. कलकत्त्याच्या टिटाचर, बंगाल व इंडिया पेपर अँड पल्प कंपनी या तीन गिरण्या व डेक्कन पेपर मिलस यांच्या कागदापुरतेच वरीलप्रमाणें दर कमी झाले आहेत.

वर्षाची ओगले यांची कांच

२५

वर्षात अखिल हिंदुस्थानांतील हजारों गिऱ्हाडकांना आम्ही ह्रतन्हेच्या दिव्यांच्या चिमण्या, ग्लॉव्स व टॅब्लसे वगैरे पुरवून जनतेची सेवा केली आहे. त्याचा रौप्य-महोत्सव आज होत आहे ही अतिदाय आनंदाची व अभिमानाची गोष्ट आहे.

आमचे प्रभाकर कॅडिल हिंदुस्थानांतील घरोघरी प्रकाश पुरवीत असून हिंदुस्थानच्या संरक्षणाच्या सैनिकांचे तळही ते प्रकाशमान करीत आहेत.

ओगले ग्लास वर्क्स, लि.

ओगलेवाडी, (ऑंध लेट)
नागपूर; बंगलोर.

आमचेकडे सर्व तन्हेचा कांच-माल, 'प्रभाकर' कॅडिल, एनॅमल वेअर, रेल्वेस लागणारे एनॅमलचे सॅडास व तोंड घुण्याची भांडी तयार होतात.

ओगले ग्लास वर्क्स, लि.

पो. ओगलेवाडी : संस्थान ऑंध : जि. सातारा.

निजाम स्टेट रेल्वे

वरील रेल्वेचा वाढी जंक्शन ते सिद्धद्रवाबाद हा पहिला फाटा १८७४ साली चालू झाला. रेल्वे रस्त्याच्या लांबांति हळूहळू वाढ होत जाऊन, आता ह्या रेल्वेचे व्यवस्थेसाठी १,३६० मैल लांबीचे फाटे आहेत. १९४०-४१ मध्ये रेल्वेचे एकूण उत्पन्न २ कोटी, ७४ लक्ष रुपये झाले, म्हणजे त्या पूर्वीच्या वर्षांपेक्षा उत्पन्न २०.३ लाखांनी अधिक भरले. मासुली खर्चाचे एकूण उत्पन्नाची प्रमाण ३९.७७ पडले. गेल्या वीस वर्षांत ते इतके कमी पडले नव्हते. गेल्या वर्षी निवळ उत्पन्न १ कोटी, ४५.१ लक्ष रुपये झाले. मोटार वहातुकांचे एकूण उत्पन्न २९.३ लाखांचे ३५ लाखांपर्यंत गेले व निवळ उत्पन्न २.३ लाखांचे ४.८ लक्ष रुपये झाले. विमान वहातुकांत १९३९-४० मध्ये १.३ लक्ष रुपये नुकसान आले होते; गेल्या वर्षी तो आकडा १.४ लक्ष रुपये भरला.

निजामी चलनाचा प्रसार

निजामी चलनाचा प्रसार करण्याच्या धोरणास अनुसरून, निजाम राज्यातील स्टेशनांचे एकमेकांतील उतारुंचे दर १ जानेवारी, १९४१ पासून निजामी चलनात व्यक्त केले जात आहेत.

वैमानिक वहातुक

बेगमपेट विमानतळाची सुधारणा पुरी झाली आहे. अदिलाबाद व औरंगाबाद येथील विमानतळही आता वहातुकांस खुले आहेत. मार्च, १९४१ पासून रेल्वेची विमान-वहातुक व्यवस्था विमानविद्या शिक्विणाऱ्या लष्करी ट्रेनिंग स्कूलच्या उपयोगासाठी दिली आहे.

युद्धप्रयत्न

इंग्रजी आणि उर्दू भाषेमध्ये निजाम स्टेट रेल्वे एक साप्ताहिक बातमीपत्र प्रसिद्ध करते, त्यांत युद्धाच्या प्रगतीची माहिती दिलेली असते. दर आठवड्यास त्याच्या पाच हजार प्रती वाटण्यांत येतात.

बाँबे स्टीम नॅव्हिगेशन कंपनी लि.

वरील कंपनीला ३० जून, १९४१ अखेर संपलेल्या वर्षी, ५ लक्ष, ८४ हजार रुपये घसारा काढून, २ लक्ष रुपयांची करासाठी तरतूद करून, शिलकी नफा १८ हजार धरून व नोकरवर्गास २२.३ हजार रुपये बोनस देऊन २ लक्ष, ९५ हजार रुपये नफा उरला. त्यांतून भागीदारांस प्रेफरन्स भागवर १५ रुपये [वजा इनकम टॅक्स] व ऑर्डिनरी भागावर करमाफ १० रुपये (४%) डिव्हिडंड मिळाले. शिवा स्टीम नॅव्हिगेशन कंपनी लि. ही बाँबे स्टीम नॅव्हिगेशनची मॅनेजिंग एजंट आहे व श्री. बालचंद्र हिराचंद्र हे तिचे अध्यक्ष आहेत. १९३९ साली शिवा स्टीमने क्लिंक निव्वसन कंपनीकडून ही मॅनेजिंग एजन्सी मिळविली. बाँबे स्टीम पब्लिक हिंदी किनाऱ्यावर वहातुक करणारी सर्वांत जुनी कंपनी आहे. सरकारने युद्धकार्यासाठी कंपनीच्या काही आगबोटी घेतल्या आहेत. कंपनीस त्याबाबत मिळावण्याचे भाडे व आगबोट बुडल्यास मिळावण्याची नुकसान-भरपाई ह्यासंबंधी कंपनी व सरकार ह्यांचे मध्ये वाटापाटी चालू आहेत.

दि बँक ऑफ इंडिया लि.

[स्थापना : १९०६]

अधिकृत भांडवल ... .. . रु.	३,००,००,०००
वसूल झालेले भांडवल ... .. . रु.	१,००,००,०००
रिझर्व फंड ... .. . रु.	१,५५,५०,०००

मुख्य कचेरी : ओरिएण्टल बिल्डिंग, मुंबई.
मुंबईमधील शाखा : गुलियन एक्सचेंज, कुलाबा, काव्हादेवी आणि मलबार हिल्स.

इतर शाखा : अहमदाबाद (भद्र, मुख्य ऑफिस), अहमदाबाद (एलिस विज शाखा), अहमदाबाद (स्टेशन शाखा), अंथेरी (मुंबई रोजारी), बद्र (मुंबई रोजारी), कलकत्ता (क्लॉक् स्ट्रीट, मुख्य ऑफिस), कलकत्ता (बदा बहा), कलकत्ता (चौरंगी स्केअर), जमशेदपूर, कराची, नागपूर (किंग्ज), नागपूर (इतबारी बहार), पुणे, पुणे शहर, राजकोट, सुरत.

लंडन एजन्ट्स : वेस्टमिन्सٹر बँक लिमिटेड.
डायरेक्टर्स : सर जुनीलाल श्ही. मेहता, के. सी. एस्. आय. (अध्यक्ष), श्री. अंबालाल सारामाई, सर जोसेफ के. नाईट, मि. ए. गेडिस, सर कानसजी जहांगिर, बॅरोनेट, के. सी. आय. ई., ओ. बी. ई., मि. दिनशा के. दाजी, श्री. रामनिवास रामनारायण.

करंट डिपॉझिट अकाउंटस :

दाराणेच्या रु. ३०० ते रु. १,००,००० एकमेव्या सिलेक्चर ३% दराने व्याज दिले जाते. रु. १,००,००० वरील व्याज सास योजनेने दिले जाते. सहामाही अखेर व्याजाची किमान रक्कम ५ रु. पेक्षा कमी झाल्यास व्याज दिले जात नाही. कायम, अल्प मुदतीच्या व सेव्हिंग बँक ठेवी योग्य व्याजाने स्वीकारल्या जातात. व्याजाचे दर पन्नाहोरे.

बिन्स व सेटलमेंट्समार्फत बँक एक्सिच्यूटिव्ह व ट्रस्टी म्हणून काम करते. सर्व तद्द्वारे ट्रस्टीचे काम केले जाते. नियम अर्ज कळून मागवावेत.

बँकेसंबंधी नेहमीचा सत्संताम्य व्यवहार केला जातो.

एजंट—टी. आर. लालवाणी.

दि बँक ऑफ महाराष्ट्र लि.

हेड ऑफिस : पुणे शहर.

स्थानिक शाखा : डेकन जिमखाना, पुणे ४.

मुंबजी शाखा : वलाल स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबजी.

अधिकृत भांडवल ... .. . रु.	१,००,००,०००
विक्रीस काढलेले भांडवल ... .. . रु.	५,००,०००
खपलेले भांडवल ... .. . रु.	४,०२,०५०
वसूल झालेले भांडवल ... .. . रु.	२,०१,०२५
एकूण खेळते भांडवल ... .. . रु.	३,२०,००,०००

डायरेक्टर्स

प्रो. वा. गो. काळे, अध्यक्ष

श्री. धों. कृ. साठे

श्री. न. ग. पवार

श्री. ज्य. वि. रामने

श्री. वा. पु. वडे

बँकिंगचे सर्व व्यवहार केले जातात.

शेअर व सरकारी रोखे यांची खरेदीविक्री कॅसेरीने करून दिली जाते.

बँकेच्या शेअरवर १९४० अखेर पुण्या होणाऱ्या वर्षी द. सा. द. बँकेचा ४ टक्के करमाफ डिव्हिडंड दिले गेले. बँकेची शेअरविक्री चालू आहे.

म. वि. गोखले
मॅनेजर.

पुढें तालुक्यांतील सहकारी चळवळ

श्री. सरया ह्यांचें भाषण

बॉम्बे प्रॉव्हिन्सिअल को-ऑपरेटिव्ह बँकेच्या पुढें येथील शाखेची संलग्न असलेल्या सोसायट्यांची वार्षिक साधारण सभा न्ना. ९ नोव्हेंबर १९४१ या दिवशी पुढें येथें बँकेच्या बोर्डाचे चेअरमन श्री. आर. जी. सरया यांच्या अध्यक्षतेसाली भरली होती. बँकेचे मॅनेजिंग डायरेक्टर श्री. व्ही. एल. मेहता हेही त्यावेळीं हजर होते. सभेचा औपचारिक कार्यक्रम आठपल्यावर सहकारी चळवळीतील कांहीं पुढाऱ्यांची, कांहीं सोसायट्यांच्या मेवरांचा चळवळीतील कामासंबंधी असलेला उत्साहाचा अभाव, चांगल्या बी-वियाण्यांचा उपयोग, मालाची वर्गवारी व त्यावरील उत्पन्नाची वर्गवारी करणे, बाजारातील पद्धतशीर विक्री, ह्या विषयांवर भाषणें झालीं. मे. श्री. आर. जी. सरया आपल्या अध्यक्षीय भाषणांत म्हणाले:—

बँकेची शाखा सन १९२३ सालीं पुढें येथें उघडण्याबद्दल त्यावेळेचे स्थानिक पुढारी, सहकारी चळवळीचे नेते व बँकेचे डायरेक्टर रा. व. गरूड ह्यांनी विशेष नेटानें मागणी केली व त्याप्रमाणे शाखा उघडण्यांत आली. त्यावेळीं बँकेचे कर्ज अज-मासे रु. १॥ लाख ह्या भागांत होतें. बँकेची स्थानिक शाखा असले-पामून सोसायट्यांचे व पर्यायानें सभासदांचे काय फायदे होतात. हें सदरहू शाखा येथें जवळजवळ १८ वर्षे असल्याने आपणांस सांगावयाची जरूर आहे असें मला वाटत नाही. ह्यामुळे रक्कम ने-आणण्याच्या सर्वांची बचत होते इतकेंच नव्हे, परंतु सभास-दांच्या अडचणी व इतर गा-ह्याणीही बँकेच्या कानावर येऊं शकतात. व तीही लवकर येऊं शकतात. ह्यामुळे सोसायट्यांत अन्वयस्था-कमी होण्याचा बराच संभव असतो. कर्जहि जेव्हां जेव्हां लागेल त्या त्या वेळीं मिळण्याची सोय झाल्यामुळे अनाढ्यांचीं सर्च होण्याचा संभव कमी होऊं शकतो.

कर्जाची वाढ

“हा शाखेसालील सोसायट्यांच्या संख्येची व त्याचप्रमाणे बँकेच्या कर्जाची वर्षानुवर्षे वाढ होत गेली आहे. हल्लीं सोसाय-ट्यांची संख्या ६६ आहे व त्यांपैकी ९ रद्द झालेल्या सोसायट्यां-आहेत. त्यांनीं बँकेचे कर्ज रु. ५,०७,२७५ घेतलेलें आहे. व ह्यापैकी रुपये १,०१,६९७ हे रद्द झालेल्या सोसायट्यांकडे आहेत. ह्या एकूण कर्जाची मजाल १९३२ मध्ये रु. ६॥ लाख रुपयां-पयत गेली होती. बँकेचे कर्ज जास्त वाढणे म्हणजे सभासदांचा कर्जबाजारीपणा वाढला, हें एका दृष्टीनें बरोबर नाहीच. परंतु हें कर्ज जर उत्पादक कारणाकरतां असेल, तर त्याबद्दल विवाद-बाळण्याचे कारण नाही. इतकेंच नव्हे, परंतु ती एक अभिमानाची गोष्ट होय. परंतु साळावलेल्या सोसायट्यांची यादी आम्हीं नुक-तीच मागविली होती, त्यावरून पहातां आमच्या निदर्शनास असें आलें आहे कीं ३२ सोसायट्यां साळावलेल्या वर्गांत अगून त्यांच्याकडे बँकेचे कर्ज रुपये २,९६,००० इतकें व त्यांपैकी कदाचित् ११ सोसायट्यांचे काम गुंडाळून त्या रद्दही-कराव्या लागण्याचा संभव आहे व त्यांचेकडे बँकेची रुपये १,२६,००० नाडी आहे. ही परिस्थिती आपणांलाहि भीषणच दिसेल. सोसायट्या रद्द होण्याचा वाईट परिणाम त्या त्या गांवच्या सभासदांवर अगर बँकेवर होतो,

इतकेच नव्हे तर त्याचा परिणाम चालू सोसायट्यांवर व सररहा सहकारी चळवळीवर होत आहे. कर्ज वसूल करण्याला कडक उपाय योजावे लागतात; त्यामुळे सभासदांची मनें कडू होतात. येथे शूल्ड रिकव्हरी ऑफिसर नेमावे लागतात, देखरेखीकरतां जास्त नोकऱ्यां नेमावा लागतो, कोरिमुळे सर्व जास्त होतो. त्याचप्रमाणें साळावलेल्या सोसायट्यांस व्याजांत सूट देणें भाग पडतें व रद्द झालेल्या सोसायट्यांकडून व्याज मिळू शकत नाही त्यामुळे उत्पन्न कमी होतें. ह्या सर्व कारणांपुढें बँकेस नफा कमी होतो व चालू सोसायट्यांना व्याजाचे दर आहेत त्यापेक्षा जरूर आहे तरी सुद्धा कमी करणें बँकेस शक्य होत नाही. तसेंच ह्या भागाची ही साळावलेली परिस्थिती झाल्यावर प्रगतिपर योजना हातांत घेण्यास बँकेस किंवा कोणासहि हरूप रहात नाही.

खरेदी-विक्रीची योजना

आपणांस माहीतच आहे कीं, पैशाच्या सोईपेक्षा शेतकऱ्यांच्या मालाच्या खरेदी-विक्रीच्या योजनेची जास्त आवश्यकता आहे व त्यापासून जास्त फायदा आहे. पुढें हें या प्रांतातील एक मोठें मार्केट आहे. येथें सहकारी खरेदी-विक्रीची संस्था आहे. पुढें तालुक्यांतील सोसायट्यांचें भांडवल जवळ जवळ ८ लाख रुपये असेल. त्याशिवाय नरदणा व साखी भागांतील भांडवल जवळ जवळ ३-४ लाख रुपये असेल. परंतु सहकारी डुकानाच्या विक्रीचे आकडे पाहिले तर मात्र भांडवला-च्या ४ ध्या हिरेड्यानें सुद्धा माल विकला जात नाही. ह्याची कारणे काय असतील हें आपणच जाणत असाल. तरी ह्या बाबतीतील उदासीनता नाहीशी करण्यासंबंधी योग्य ती योजना आसून जरूर ती सटपट केली पाहिजे. उचम तऱ्हेचे बीं, सुधार-लेलें बीं, सतें वगैरे पुरविण्याची सोय जरूर केली पाहिजे. माही जरीला कपाशीच्या बी पुरवठ्यासंबंधी काय करातां येईल याची वाटाघाट शेतकी सात्याचे सुपरिटेण्डंटसाहेब ह्यांच्याशी करणार आहेच.

“शेवटीं मला एवढेंच सुचवावयाचें आहे कीं आपल्या भागाची अशी परिस्थिती कां झाली व ती सुधारण्यासंबंधी काय योजना आसली पाहिजे ह्याबद्दल विचार आपणासच म्हणजे शाखा कमेटी, सुपरवाशिंग युनियन कमेटी व इतर सहकारी पुढारी लोक ह्यांना जितका करातां येईल तितका आमच्यासारख्या बाहेरच्या इसमंना करातां येणार नाही. तरी आपण सर्वांनीं ह्या गोष्टीकडे लक्ष पुरवून पक्षभेद असल्यास विसरून व सहकारी चळवळ हाच धर्म समजून सटपट केली पाहिजे. गाशोगावीं जाऊन सन्ध्या सहकारितेचें वळण आपल्या बांधवांस लावतें पाहिजे. माही सान्नी आहे कीं, ‘नर करणी करे तो नरका नारायण हो जाय’ ह्या म्हणीप्रमाणें पुढें तालुक्यांतील सत्यावर अस्त हा बोड्याच वर्षांत आपणच चांपोटी सुमार्ने दांसवाल व त्यास माझ्या

रस्त्यावर उमळे ४ मदत मी करीन.”
 छुरांच्या दवाखान्यांतील रोगीं मुंबई प्रांतांत सरकारी मदत मिळणारीं गुरांची १२१ हसिपतळें आहेत. त्यांत १९४०-४१ मध्ये एकूण २ लक्ष, ८५ हजार जनावरांना औषधें देण्यांत आलीं व ३५ हजार जनावरां सर्च्चीं कर-ण्यांत आलीं. प्रत्येक दवाखान्यांतील रोजच्या रोग्यांची सरासरी २३ पडली. जळवाव, अहमदाबाद व पुणे शहर येथील रोजची सरासरी अनुक्रमें ७९,७१ व ६८ अशी होती.

मुंबई प्रांतांतील शिक्षणाची प्रगति

१९४०-४१

एकूण शिक्षण संख्या	१९३९-४०	१९४०-४१
त्यांतील विद्यार्थी	२१,९७६	२२,१४९
मुलगांचे एकूण पुरुष वस्तीशी	१७,८२,०७२	१८,३२,३९२
प्रमाण (%)	१४.३०	१४.५०
मुलींचे एकूण स्त्री वस्तीशी प्रमाण (%)	५.२५	५.६२
सरकारामान्य शाळांतील विद्यार्थी	१७,५३,७०१	१८,०६,३४३
शिक्षणावरील प्रत्यक्ष खर्च	३८७ लक्ष रु.	४०९ लक्ष रु.
शिक्षणावरील अप्रत्यक्ष खर्च	५६३ लक्ष रु.	५९३ लक्ष रु.
मॅट्रिकला बसलेले विद्यार्थी	१५,५०४	१७,८०१
आर्ट्स कॉलेजांतील एकूण विद्यार्थी	१२,७००	१४,१९५
त्यांतील विद्यार्थिनी	१,९८१	२,४१३
व्यावसायिक कॉलेजांतील विद्यार्थी	४,९८३	५,०३५

मुंबई प्रांतांतील २१,६६८ गांवपिकी १३,७६९ ठिकाणी शाळा आहेत. म्हणजे प्रत्येक ५.६ चौरस मैलांत शाळा असलेले गांव आढळते.

शिक्षणावर झालेल्या खर्चापैकी ४१.५% खर्च सरकारने केला, १६.८% खर्च बोर्डांनी केला, २८.७% खर्चाची तरतूद फी-बसुलीतून झाली व १२% खर्चाची व्यवस्था अन्य मार्गांनी झाली. एकूण फी १ कोटि, ३३ लक्ष रुपये बसूळ झाली.

मुंबई विश्वविद्यालयाचा खर्च १६३ लक्ष रुपये झाला. त्यांत कॉलेजांचा खर्च समाविष्ट नाही. आर्ट्स कॉलेजांचा खर्च ३०३ लक्ष रुपये झाला. व्यावसायिक कॉलेजांतील विद्यार्थ्यांची वर्गवारी सालीलप्रमाणे आहे:—कायदा १५५८, वैद्यकी १२६५, इंजिनिअरिंग २६५, शेती २१६, व्यापार १,४६५, केमिकल टेक्नॉलॉजी ५८, बी.टी. २०८.

हायस्कूलांची संख्या ३२९ होती व त्यांत १,५०,८३९ विद्यार्थी होते. ४२८ मिडलस्कूलांत ३०,९१४ विद्यार्थी होते. १९,७७९ प्राथमिक शाळांत १५ लक्ष, ६० हजार विद्यार्थी होते

गिलिगन कॅटल ब्रीडिंग फार्म, पिपळें

जळगांव तालुका शेतकी सुधारणा मंडळ

वरील फार्मला मि. एच. एफ. नाइट, मुंबईच्या गव्हर्नरांचे सुल्लुगार, ह्यांनी ता. २-११-१९४१ रोजी भेट दिली, त्यावेळी त्यांनी सालील अंग्रिशुषु शेरेबुकांत नमुद केला:—

“गिलिगन कॅटल ब्रीडिंग फार्म पिपळेंला मला पुन्हा दुसऱ्यांदा भेट देण्यास औत्सुक्यपूर्ण आनंद वाटला. मि. बुर्हेन, लाईव्ह स्टॉक एक्सपर्ट, ऑफिस बेजरस व व्यवस्थापक कमिटीचे सभासद हेही यावेळी हजर होते. त्यांनी गेल्या वर्षी फार्मावर केलेल्या सर्वा. गीण सुधारणांची मला सविस्तर माहिती दिली.

“फार्म व फार्माचे चालक मंडळ आणि विशेषतः श्री. साल्ले यांचे सर्वांगीण यशाबद्दल मी अभिनंदन करतो.”

निवडक बाजारभाव

बँक रेट (२८ नोव्हेंबर, १९३५ पासून)

१%

सरकारी आणि निमसरकारी रोळे

५% करमाळ लोन (१९४५-५५)	...	...	१११-१५
५% १६२३	...	...	१०३-१२
३ १/२% निगमुदत	...	...	९६-०
३ १/२% १९४०-५०	...	...	१०३-४
३% (१९६३-६५)	...	...	९५-१
२ ३/४% १९४८-५३	...	...	९७-१४
५% पोर्ट ट्रस्ट (लांब मुदत)	...	...	११०-०
५% मुंबई म्युनिसिपल (लांब मुदत)	...	...	११०-०
५% न्यूसर कर्ज (१९५३-६३)	...	...	११६-१२
५% न्यूसर कर्ज (१९५५)	...	...	१२७-४

मंडळ्यांचे माग

(कंसातील पहिला आकडा मागाची दरांनी किंमत, दुसरा आकडा: बसूळ झालेले मासक व कंसांनंतरचा आकडा वार्षिक डिपिंडेंड दाखवितो.)

बँका

बँक ऑफ इंडिया (१००-५०) ११%	...	...	१४९-८
बँक ऑफ बरोडा (१००-५०) १०%	...	...	११९-०
सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया (५०-३५) ९%	...	...	५४-१२
इंपीरिअल बँक (५००) १५%	...	...	१६२५-०
बचि मॉ. बँक (५०) ३ १/२%	...	...	५३-८
रिझर्व बँक (१००) ३ १/२%	...	...	१११-०

बीज

बचि ट्रेन्चे ऑर्डि. (५०) १२%	...	...	१४६-८
कराची (१००) ९%	...	...	२१७-८
पुणे इलेक्ट्रिक (१००) ९%	...	...	२१७-८
टाटा पॉवर ऑर्डि. (१०००) ५ ३/४%	...	...	१७२०-०
आंध्र पॅट्रॉल ऑर्डि. (१०००) ७ ३/४%	...	...	१७५०-०

रेल्वेज

दोंड-बारामती (१००) ४ ३/४%	...	...	१०४-८
पुणे-जामनेर (१००) १ ३/४%	...	...	९७-०
अहमदाबाद-मोराज (५००) ११ ३/४%	...	...	८७६-४
तापी बॅंकी (५००) ८%	...	...	६४३-१२

इतर

बेलापूर शुगर (५०) १० रु.	...	...	२३९-०
इन्व्हेस्टमेंट ट्रस्ट (१००-५०) २ रु.	...	...	६०-१२
शिवा स्टीम (१५) १ रु.	...	...	२८-१२
न्यू इंडिया विमा (७५-१५) १ रु. ८ आ.	...	...	६१-०
ओरिएंटल विमा (२००) १२५ रु.	...	...	४५५-०
टाटा आयर्न व स्टी. (१५०) ६%	...	...	२१७-०
टाटा आयर्न व स्टी. (१००) ७ ३/४ रु.	...	...	१५४-८
टाटा आयर्न ऑर्डि. (७५) १५ रु.	...	...	४३०-०
टाटा आयर्न लिमिटेड (३०-१७२ रु. १० आ. ० पे)	...	...	२३०-८
अतोसिएटेट सिमेंट (१००) ५ रु.	...	...	१७०-८

सोने-चांदी

सोने (मिंट) प्रत्येक तोक्यास	...	...	४३-१२-६
चांदी प्रत्येक १०० तोक्यास	...	...	६३-१-६

पाणीचपाणी

तुम्हांस मुकलक पाणी पाहिजे ना?

तुम्हें - आपले वीर्य मधीलून घेणे फगत अगर
सैतान वीर्य करून घ्याव एकदोनपेनस्ता. वाटेल
तरी तुम्हांस पाणी मिळू शकेल.

वीर्य मधीलून पेण पुणे स्वदेशी
अर्धेन आपले ससता पान तयार केलेले अर्धेन
सोस (मोक) हे अमृत पत्र दिवने चालते
तु व दूतार पाहिजे वीर्यदोष केल्याकरा.

भिडे आणि सन्स.
सांगली.

श्री विनायक किन्नाशी पातडे रंगुडी बापरा.

-SOLD, BOUGHT, HIRED OR MADE TO ORDER-

First and second hand iron or wooden furniture.
Address:-Shevak Quarters,
1227 F. C. Road, Poona 4. **C. R. Shevak.**
Industrial Centre.

सर्व प्रकारचे लोखंडी व लाकडी फर्निचर विकत घेतले जाते किंवा नवीन तयार करून अगर भाड्याने मिळते.
पत्ता—शेवक क्वार्टर्स, १२२७ फ. कॅ. रोड, पुणे नं. ४.
इंडस्ट्रियल सेन्टर, कारखाना पत्ता—१५३ कसबा, पुणे २.
आपला—सी. आर. शेवक.

स्वादिष्ट मसाला करणारे आद्य कारखानदार

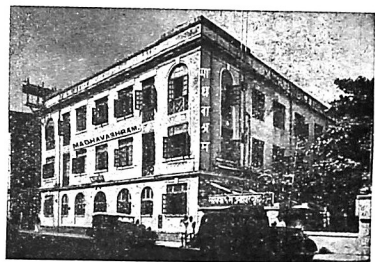

व्ही. पी. वेंडेकर
वेंडेकर आणि सन्स
पुणे येथील एजंट—
दत्तात्रय नारायण हेजीव.

फॉस्फोरा:—

अस्वाकतेमुळे हाडांतील (स्फुरागलाचा)
(ह्यार) स्फुराण पावत नसल्याने शरीराचे
जे धर्म ते बरोबर काम करीत नाहीत
स्वामुळे मुळे घुस्त व आळशी, तरुण पंड,
निर्वीर्य व कामाचा कंटाळा करणारे, तरुण
स्त्रियांच्या गभार्थार्थान्माद (आचके) वंचल
आणणे इत्यादि व वृद्ध चिडखोर, नेभळे वगैरे विकार हाडांतील
मज्जातंतू व शुक्राची बाळ होत नसल्याने होतात. त्यावर उपाय
म्हणजे फॉस्फोरा गोल्ड-टॅनिक हे फार उपयुक्त औषध आहे. एक
वाटली चाळीस दिवस पुरते. किं. रु.३-८-०. शिवाय पोस्टज्व. —
माहिती पत्रक मागवा —
रॉय आणि कंपनी, १०६, मिन्सेस स्ट्रीट, मुंबई नं. २

मा ध वा श्र म

हा आश्रम द्रामच्या रस्त्यावर असून,
रेल्वे-स्टेशन व चौपाटी सुमारे पांच मिनिटांचे
रस्त्यावर आहे.
जागा मध्यवस्तीत, हवाशीर, लागणारे
फर्निचरने शृंगारित असून, सोयीमुळे ती
शोभिवंत जाहली आहे. कुटुंबासह राहणेची
इच्छेनुरूप स्वतंत्र व्यवस्था.
माधवाश्रम विल्डिंग, गिरगांव, मुंबई.

मुजुमदार टॉय वर्क्स

या आणि पहा
माना हालणारी व सार्धी लॉकेडी चित्रे
समक्ष घेऊन खात्री करा.
३५ सदाशिव पेठ, शेडगेवाडी, पुणे शहर.

राहाणेची व भोजनाची उत्तम सोय

फोन नं. ७७९ गणपति चौक

व्यवस्थापक

पावसाळ्यांतील उपयुक्त औषधें

❖ संग्रह करा ❖

कॉलरा गोळी, संजावनी गुटी, कुटजारिष्ट,

पाचकवटी, पंचकोलासव

तसंच

पंडुरोगावरील अप्रतिम गुणकारी

—: रक्तवर्धक :—

सुवर्णकल्प, बालजीवन, अस्थिपोषक,

रक्तशोधक, कफनाशक हीं पेटेंट

औषधें मागवा

मुख्य दुकान—गणपति चौक, लक्ष्मीरोड, पुणे

आयुर्वेद रसशाळा पुणे, लि.

सर्व नव्हेची कापड लापाई व रंगाई (Calico Printing and Dyeing) करणारा कारखाना.

‘पायोनियर डाईंग हाऊस’

कोचाचें कापड (Casement cloth), दाराचे पडदे, टेबल कव्हर इ. टिक्राऊ रंगाचे, स्वदेशी तयार मिळनात. कारखाना:—

मिकारदास मारुती रोड, दानेवाडा, पुणे.

मधुमेहावरील
औषध

तीन आठवड्यांचे
औषधास फक्त रु. ७

— मागविण्याचा पत्ता —

मॅनेजिंग डायरेक्टर, रुरल प्रॉडक्ट्स
कंपनी लिमिटेड.

१२३ ए, सदाशिव, पुणे २.

महायुद्धाची जाणीव ! कपड्यांच्या खर्चात काटकसर करा. एक वेळ येऊन
स्वतःची खात्री करा व पैशाचा मोवदला घ्या.

बंबाचे
माडीवर

महिद्रकर ब्रदर्स

तयार कपड्याचे व्यापारी

बुधवार
चौक,
पुणे

हे पत्र पुणे, पेठ मांजुडां घ. नं. ११५/१ आर्यभूषण छापखान्यांत रा. विठ्ठल हरि बर्वे, यांनी छापिलें व
रा. श्रीपाद धामन काळे, यांनी 'दुर्गाविवाह, ' मांजुडां, घ. नं. १२२/१३, पुणे शहर, येथें प्रसिद्ध केले.